

Strany Centraľnoľ Azii na rubeľe XX-XXI vv.

(Strany Centraľnoľ Azii na rubeľe XX-XXI vv.: stanovlenie nacionalnych gosudarstv. Referativnyj sbornik. Moskva, ИНИОН РАН, 2006. 202 s., ISBN 5-248-00267-2)

Nargis Rahmonova, Filozofická fakulta UK, Bratislava, nargisrahmonova@gmail.com

Zborník venovaný republikám Strednej Ázie (Kazachstan, Kirgizstan, Tadžikistan, Turkménistan, Uzbekistan,) skúma najdôležitejšie zdvihy v sociálno-ekonomickom a politickom rozvoji krajín v období 1990 – začiatok 21. storočia a ich perspektívy. V zborníku je predstavená najnovšia zahraničná literatúra týkajúca sa tejto problematiky. Redaktorkou a zostavovateľkou zborníku je Dr. historických vied S. I. Kuznecovová z oddelenia Ázie a Afriky Centra vedecko-informačných výskumov globálnych a regionálnych problémov.

Prvá kapitola je nazvaná *Výsledky desaťročia nezávislosti*, kde sú zaradené štyri články od rôznych autorov. Najväčším príspevkom v tejto kapitole je článok *Centraľnaja Azia: nadvigajušajasia buria* (s. 11 - 22). Autor si všima prognózy 90. rokov ohľadne pretvorenia Centraľnej Ázie v jeden z najnestabilnejších regiónov sveta. Autor píše, že napriek ťažkej ekonomickej kríze sa podarilo vyhnúť sociálnemu chaosu a občianskej vojne až na Tadžikistan. Autor zdôrazňuje, že túto stabilitu zabezpečili štyri faktory: 1) autoritárne režimy Centraľnej Ázie prijali potrebné opatrenia na zamedzenie (alebo potlačenie) medzietnických konfliktov; 2) exportný potenciál, ktorého základy boli položené ešte v sovietskej ére, úvery od medzinárodných finančných inštitúcií, zahraničné investície do ťažby ropy a plynu pomohli vyhnúť sa ekonomickému kolapsu; 3) vytriezvejúci efekt tadžickej tragédie; 4) záujem Ruska, Číny a USA o zachovanie stability v regióne (s. 11).

Druhá kapitola je nazvaná *Etnodemografické zdvihy*, kam bolo zaradených päť článkov o migrácii v Centraľnej Ázii, kazašskej diaspóre, slovanskom obyvateľstve v Kazachstane atď. Čo sa týka prvého článku *Migracia v republikach Centraľnoľ Azii* autor v ňom opisuje migračné tendencie predovšetkým štyroch republík regiónu okrem Turkménska. Autor zdôrazňuje, že migrácia znásobovala tendenciu starnutia obyvateľstva Kazachstanu, pretože 2/3 emigrantov sú ľudia produktívneho veku (s. 42). Článok bol založený na výsledkoch sociologickej ankety kazašských migrantov v Astane a Almate. Do Astany migrujú z rôznych častí republiky, do Almaty najmä z neďalekých regiónov. Skupinu emigrantov do Astany môžeme rozdeliť na štyri skupiny. Prvá skupina sú tí, ktorých priťahuje kariérne a profesionálne priaznivá perspektíva nového hlavného mesta; vo väčšine prípadov to sú vzdelaní a zabezpečení ľudia, adaptácia pre nich nepredstavuje osobitý problém. Druhá skupina nemá taký vysoký status, ale má stredoškolské alebo vysokoškolské vzdelanie aj profesiu a môžu sa prispôbiť novému miestu pobytu. Tretia skupina sú migranti zo sídliska. Väčšina z nich robia v bazárnom sektore. Ich adaptácia v Astane je veľmi ťažká, avšak oni majú nádej na lepší život pre svoje deti. Štvrtá skupina sú tí, ktorí nemajú trvalé zamestnanie ani bydlisko. To sú tzv. odchodníci zo sídliska bez kvalifikácie a prostriedkov na kúpu bytu. Nemajú zdroje na adaptáciu v meste, nevidia perspektívu pre seba ani pre svoje deti (s. 44).

Ďalej sa v kapitole spomína pracovná migrácia kirgizov najmä do Ruska a Kazachstanu. Podľa informácií veľvyslanectva Kirgizska v týchto štátoch legálne pracuje 300 tisíc a 50-100 tisíc emigrantov z Kirgizska (s. 45). Obrovsky pracovný trh Ruska je pre emigrantov najatraktívnejší, avšak nie všetci dostanú oficiálne prechodný pobyt. Medzivládne dohody Kirgizska s Ruskom a Kazachstanom o ochrane práv migrantov síce existujú, ale mechanizmus

ich realizácie v praxi neexistuje (s. 45). Nezriedka prípady nepriateľského postoja miestneho obyvateľstva k migrantom, ktorí sú ochotní pristúpiť na akúkoľvek malú odmenu za vykonanú prácu. Sú ochotní znášať poníženia, zdieranie milicionárov a kriminálu (s. 45).

D. Kuddusov z Ministerstva práce a sociálnej ochrany obyvateľstva Republiky Tadžikistan priznáva, že pracovná migrácia v zahraničí, ktorá sa začala od r. 1994 finančne zabezpečuje väčšinu rodín Tadžikistanu. Jej plnohodnotný súpis neexistuje, ale podľa dáta ministerstva za obdobie 2001-2003 ročne za prácou odchádza 200-250 tisíc ľudí (7 % práceschopného obyvateľstva), viac ako 9 % z nich emigruje do Ruska; podľa rozsiahleho výskumu v r. 2003 v Tadžikistane chýbalo 400-420 tisíc pracovných migrantov, ktoré podporujú vzťahy s rodinami (s. 45). Menej ako 10 – 15 % emigrantov sú v Rusku oficiálne registrovaní. Ostatní sú nelegálni emigranti, pracujúci za minimálny plat, diskriminovaní, a často vydieraní. Za pozitívne dôsledky vonkajšej pracovnej migrácie možno považovať peňažné prevody, za negatívne – obrovské straty ľudského kapitálu (s. 46).

L. Maksakovová a I. Kaštanenkovová z Centra efektívnej ekonomickej politiky Uzbekistanu konštatujú radikálnu zmenu demografickej situácie v krajine za posledné desaťročie. V oblasti migrácie ostal rad problémov, ktoré si vyžadujú štátnu reguláciu. V Uzbekistane v súčasnosti prevláda prechodná pracovná migrácia za hranice republiky, často nelegálna. Čo zabezpečuje prílev tvrdej valuty a pomáha znižovať napätie na pracovnom trhu. Autor konštatuje, že Uzbekistan, ako aj predtým má obrovský ľudský potenciál: v r. 2003 – 25,4 mln. ľudí, prognózuje sa, že v r. 2010 bude mať do 28 - 28,5 mln., a v r. 2015 – do 30 mln. ľudí (s. 46).

Tretia kapitola sa volá *Štátne štruktúry. Autoritarizmus alebo demokracia*. Táto kapitola obsahuje články o *Modernom politickom systéme v republikách Strednej Ázie* (s. 66), **Kollins K. Logika klanovej politiky v Strednej Ázii** (s. 69), **Kurmanov Z. O problémoch partogeneza v Kirgizsku** (s. 75), **Melvin N. Dž. Uzbekistan: Prechod k autoritarizmu na Hodvábnej ceste** (s. 76), a *Uzbekistan: Problémy demokratizácie* (s. 82). Autor cituje slová Kollinsa, ktorý uvádza, že „klanové dohody (alebo ich absencia) vysvetľujú iba jeden element politickej trajektórie – trvácnosť alebo netrvácnosť režimu v prechodnom období, ale nie typ nového režimu. Niektoré dohody vedú k demokracii, iné k novej forme autokracie“. (s. 73). Ďalej autor uvádza, že v podmienkach ekonomických ťažkostí a slabého štátu klanová elita viac rozkráda štátne zdroje, utvára silové centrá konkurujúce štátu, podkopáva občianske a politické slobody, vytvára štát v štáte. V Strednej Ázii zvykli mať iba málo času na to, aby odstúpili od klanových dohôd“, ktoré priviedli ich k moci. Iba Akajev to využil, inicioval rýchlu demokratizáciu, v Tadžikistane vypukla občianska vojna, a v ostatných „obnovoval sa komunizmus bez komunistickej ideológie“. (s. 73).

Štvrtá kapitola má názov *Ekonomika* a má jedenásť zaujímavých článkov o rozvoji ekonomiky krajín Strednej Ázie. V článku *Vnešneekonomičeskije otnošenija stran Central'noj Azii* sa hovorí o ekonomických vzťahoch krajín s ich južnými susedami (Íránom, Tureckom, Pakistanom), Ruskom a s inými krajinami SNŠ. Autor zdôrazňuje, že v r. 1998 bola vybudovaná línia železnej cesty medzi Turkménskom a Íránom, ktorá po prvýkrát otvorila pre Strednú Áziu na východ: k Indickému Oceánu a k tureckej železničnej ceste. V decembri 1997 bola otvorená krátky plynovod na sever Iránu. V apríli 1994 Kazachstan, Kirgizsko a Uzbekistan, o niečo neskôr (v marci 1998) aj Tadžikistan, podpísali dohodu o založení Stredoázijského ekonomického spoločenstva. Táto dohoda položila základy pre integráciu ekonomického priestoru, slobodný pohyb tovaru a služieb, kapitálu a pracovnej sily, ale zatiaľ výsledky tejto dohody sú minimálne. Avšak počas obdobia nezávislosti každá krajina mohla diverzifikovať svoj

obchod, ale novovzniknuté trhy sú skôr globálne ako regionálne. Okrem toho, rozvoju obchodu bráni chudobná infraštruktúra, ale najmä podobnosť zásob starých a nových členov (s. 105).

Piata kapitola *Socialnyje otnošenia* opisuje úroveň života v Strednej Ázii, počas prechodného obdobia, hovorí o sociálnej orientácii zmiešanej spoločnosti, chudobe v Tadžikistane, o moci a tradičných vzťahoch v postsovietskom Uzbekistane a pod. V článku *Úroveň žizni v Central'noj Azii v perechodny period* sa uvádza, že napriek relatívnej nízkej úrovni reálneho HDP na 1 obyvateľa všetky republiky Strednej Ázie predemonštrovali dokázali dosiahnuť index ľudského rozvoja vyše 0,6, čo ich oprávňuje zaradiť sa ku krajinám so strednou úrovňou rozvoja. Tieto krajiny v mnohom prekonávali svojich susedov, akými sú Afganistan, Irán, Pakistan, Turecko, avšak demografické charakteristiky poukazujú, že majú bližšie k nim, ako k iným bývalým sovietskym republikám. Z čias ZSSR zdedili vysoký index ľudského rozvoja a zároveň aj ekonomickú štruktúru, zachovávajúcu závislosť od Ruska (s. 124). Strata subvencie Moskvy, zlom vo vzájomných vzťahoch medzi republikami priviedli k dramatickému zníženiu HDP v každej republike. Pád reálnych miezd, hyperinflácia, rast nezamestnanosti priviedli k náhlemu zníženiu životnej úrovne obyvateľstva (s. 124).

Šiesta kapitola sa volá *Nacionalnaja ideológia* a je v nej zahrnutých šesť článkov od rôznych autorov, napr.: **Kaiser M.** *Formy sverchobšnostej kak protivodejstvije stanovleniu nacij v Central'noj Azii*, **Sujunbajev M.** *Central'naja Evrazia: V poiskach utračennoj identičnosti*, **Faranda R.**, **Nolle D.** *Etničeskoje socialnoe rasslojenije v Kirgizii: Dannyje iz respublikanskogo oprosa*, **Kuru A.** *Meždu gosudarstvom i kulturnymi zonami: stroitel'stvo nacij v Turkmenii*. V článku Kuru A. sa opisuje turkménska nacionálna identita. Autor spája formovanie turkménskej nacionálnej identity s aktivitou prezidenta, ktorý si za cieľ položil dve úlohy – zjednotenie kmeňov a permanentná sociokultúrna derusifikácia (s. 164). Autor tiež hovorí o roli vládnej politiky v rozvoji nacionálneho jazyka, masmédií, prepísaníí histórie, propagande a o úlohe vzdelania vo formovaní nacionálnej identity.

Siedma kapitola je nazvaná *Islam*. Do tejto kapitoly boli zahrnuté články od rôznych autorov na tému islamskej revitalizácie v regióne, islamského extrémizmu, svetského štátu a tureckého islamu, politického islamu v Kirgizsku a Turkménsku a pod. Článok Rose R. láka čitateľa svojím názvom aj obsahom. V článku *Mogut li musul'mane byt' demokratami?: Svedenia iz Central'noj Azii*, Rose si kladie úlohu vyjasniť, aký faktor najviac vplýva na politické názory: náboženstvo, etnikum, vzdelanie, či ekonomický stav v republike (s. 196). V postkomunistickom svete moslimovia podobne ako kresťania a ateisti majú rôzne politické názory. Podľa autora svedectvo z Kazachstanu a Kirgizska – krajiny geograficky blízke k centráam islamského fundamentalizmu dokazujú, že moslimské náboženstvo nerobí človeka viac náchylným odmietat' demokraciu alebo podporovať diktatúru (s. 200).

Do zborníku boli zahrnuté aj príklady z výskumov, ankety a tabuľky, ktoré podrobne demonštrujú zozbierané dáta.